

หลวงปู่ขาว อนาลโย

(พ.ศ. ๒๔๓๑ – ๒๕๒๖)

ชาติภูมิ

หลวงปู่ขาว อนาลโย นามเดิม ขาว นามสกุล โคระธา เกิดวันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ ตรงกับวันศุกร์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๑ ปีชวด ที่บ้านบ่อชะแงง ตำบลหนองแก้ว อำเภอนานาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันอำเภอนาคู จังหวัดอำนาจเจริญ) บิดาชื่อ นายพวย มารดาชื่อ นางรอด โคระธา เป็นบุตรคนที่ ๔ ในจำนวนพี่น้องร่วมบิดามารดา ๘ คน

ในชีวิตฆราวาส หลวงปู่ขาวมีอาชีพทำนาและค้าขาย โดยเฉพาะ การค้าขายวัวควาย ซึ่งบางครั้งจำเป็นต้องค้อนวัวควายเป็นฝูงร่วมกับเพื่อนๆ ไปค้าขายยังแดนไกล ใช้เวลาหลายเดือนกว่าจะขายสินค้าหมด จึงมีโอกาสได้กลับบ้าน โดยลักษณะนิสัยแล้วหลวงปู่เป็นคนขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์ สุจริต โอบอ้อมอารี ญาติมิตร และเพื่อนฝูง จึงเป็นที่รักชอบพอให้ความเชื่อถือและคบค้าสมาคมด้วยดีเสมอมา

เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี บิดามารดาจัดให้มีครอบครัว โดยแต่งงานกับนางมี คนบ้านเดียวกัน ครองชีวิตคู่อย่างปกติสุขเป็นเวลา ๑๑ ปี จนมีบุตรธิดาด้วยกัน ๗ คน คนแรกเป็นชายชื่อคำมี ต่อมาได้ออกบวชตามหลวงปู่คนที่สองเป็นชายชื่อ หลี ก็ได้ติดตามรับใช้หลวงปู่ตลอดมาและคนที่สามเป็นหญิง ชื่อสา ต่อมาก็ได้บวชเป็นแม่ชีติดตามปฏิบัติธรรมในสำนักของหลวงปู่เช่นกัน

พ.ศ. ๒๔๖๒ หลวงปู่ขาวพบมรสุมชีวิตในครอบครัว มีเหตุต้องสะเทือนใจเมื่อภรรยาไม่ตั้งอยู่ในสันโดษไปคบผู้ชายอื่นจนจับได้คาตา ซึ่งในช่วงวิกฤตนั้นหลวงปู่แทบจะกลใจไม่อยู่เงื้อมมือดาบที่เตรียมไปจะลงมือสังหารให้ตายทั้งสองคน แต่สติฝ่ายศิษย์ยังไว้ เมื่อฝ่ายชายผู้สารภาพผิดและร้องขอชีวิตไว้ เหตุฆาตกรรมจึงไม่เกิดขึ้น

หลวงปู่คุณ อตุโล แห่งวัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ในชีวิตตามที่หลวงปู่ขาวได้เล่าให้ฟังครั้งนั้นว่า

“...หลวงปู่ขาวนั้นมาบวชเมื่ออายุพอสมควรแล้ว และมีครอบครัวมาก่อน ท่านมีอาชีพเดิมเป็นพ่อค้าขายวัว ควาย ครั้งหนึ่งเดินทางค้อนวัว ควายไปขายในที่ไกล จะเป็นเพราะมีความจำเป็นหรืออุปสรรคอื่นใดไม่ทราบ ท่านหายหน้าหายตาไปหลายเดือนทีเดียว ที่นี้สมัยนั้นการส่งข่าวคราวมันไม่ได้รวดเร็วเหมือนสมัยนี้ และคนมีอาชีพอย่างนี้ เมื่อเกิดสูญหายไปไม่มีร่องรอยในสมัยนั้นเขาสันนิษฐานไว้ประการเดียว ดังนั้นภรรยา

ของท่านจึงคิดว่าตายจากไปแล้วก็เลยมีสามีใหม่ เมื่อท่านกลับมาทราบเรื่องเข้าเกิดความสลดใจจึงออกบวชและมุ่งชดชดกัมมัฏฐาน จนกระทั่งเป็นพระอาจารย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดัง...” (หลวงปู่ขาว อนาลโย, ๒๕๔๖ : ๑๒ – ๑๓)

การศึกษา บรรพชาและอุปสมบท

หลวงปู่ขาวไม่เคยเรียนหนังสือมาก่อนจึงอ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ เพราะสมัยนั้นยังไม่มีโรงเรียนตามหมู่บ้าน ผู้ต้องการเรียนหนังสือจึงต้องเข้าไปเรียนในตัวเมืองหรือวัดบางแห่งที่มีการจัดการเรียนการสอนอักษรสมัย และฮีดคองต่างๆ ที่พระอาจารย์เป็นผู้สอน แต่ก็ยังเป็นชายเท่านั้นจึงจะเรียนได้

อุปสมบทวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ เมื่ออายุ ๓๑ ปี ที่วัดโพธิ์ศรี บ้านบ่อชะแงง ตำบลหนองแก้ว อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีพระครูพุทธศักดิ์ เจ้าคณะอำเภออำนาจเจริญ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์บุญจันทร์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์

พระบวร พุทธญาโณ กล่าวไว้ในหนังสือ “ใต้จิตสำนักหลวงปู่ขาว อนาลโย” ได้เล่าถึงหลวงปู่ ขณะจะเข้าพิธีอุปสมบท จิตหัวนั้ไหวมากด้วยเหตุสงสารลูกๆ ที่ยังเล็กอยู่ ประกอบกับญาติๆ พี่น้องก็ขอร้องอย่ารีบบวชเลยยิ่งทำให้ลังเลหนักขึ้น แต่ในที่สุดก็ได้ตัดสินใจอย่างเด็ดขาดด้วยความคิดว่า “ลูกกับ ลูกเขียด เมื่อมันเกิดมาพ่อแม่ของมันก็ต้องทิ้งมันไปเลย ไม่เห็นมีใครมาเลี้ยงดูอุ้มชูมัน มันยังอยู่ตามธรรมชาติของมันได้ เช่นลูกเรามาไม่ตายดอก มันต้องดิ้นรนช่วยตัวของมันให้อยู่รอดไปได้เอง หรือไม่ญาติพี่น้องคงจะเอามันไปช่วยเลี้ยงดูแน่นอน” เมื่อคิดได้ดังนั้นจึงตัดสินใจเดินเข้าพิธีอุปสมบทด้วยใจที่เด็ดเดี่ยวมันคง (หลวงปู่ขาว อนาลโย, ๒๕๔๖ : ๑๕)

เมื่อหลวงปู่ขาวอุปสมบทเรียบร้อย ก็มีโอกาสดูได้เล่าเรียนอักษรสมัย ทั้งหนังสือธรรมและหนังสือไทย ได้ตั้งใจเล่าเรียนจนสามารถอ่านออกเขียนได้พอสมควร ต่อจากนั้นก็ใช้ความวิริยะอุตสาหะศึกษาพระธรรมวินัย ท่องบทสวดมนต์ต่างๆ ตามข้อกำหนดของวัด รวมทั้งเรียนเทศน์มหาชาติและเทศน์ชาดกอื่นๆ ไปพร้อมกันด้วย

ตลอดระยะเวลา ๖ พรรษา ที่วัดโพธิ์ศรี หลวงปู่เป็นที่โปรดปรานของพระอุปัชฌาย์อาจารย์ แต่ตนเองก็ไม่พอใจในสภาพเช่นนั้น ทั้งนี้เพราะสังเกตวัตรปฏิบัติของครูอาจารย์และเพื่อนพระภิกษุ สามเณร ภายในวัดโพธิ์ศรีหรือแม้วัดอื่น ประพฤติปฏิบัติพระธรรมวินัยลุ่มๆ คอนๆ ผิดพลาด ย่อหย่อน จึงไม่เป็นที่จับใจ เชื่อถือได้และไม่สมเจตนาที่ออกบวชเพื่อมรรคผลนิพพานด้วยความบริสุทธิ์ใจดังที่ตั้งใจไว้แต่แรก

หลวงปู่ขาวเห็นว่าพระภิกษุ สามเณรสมัยนั้น ไม่ได้สนใจปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างจริงจัง ส่วนมากทำตามกันไป พระธรรมวินัยว่าอย่างหนึ่งแต่ปฏิบัติกลับไปอย่างหนึ่ง สิ่งที่ไม่ สบอรรถาศัยคือการที่มี พระผู้ใหญ่นิยมเลี้ยงม้าไว้จี่มีทั้งขอเขามาและซื้อหามา เวลาเดินทางไปไหนก็นิยมจี่ม้า ไปด้วยความภาคภูมิใจ ชาวบ้านก็ชื่นชมม้าศึราคาแพงของพระผู้ใหญ่หรือเจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์องค์นั้นๆ ลากสักการะก็พลอยมากไป ด้วย คิดว่าหากอยู่เป็นพระในสภาพเช่นนั้น นอกจากไม่เกิดมรรคผลแล้ว ยังจะประสบบาปกรรมให้ตกนรก หมกไหม้ไปด้วย ถ้าเป็นดังนี้สึกออกไปเป็นฆราวาสยังจะดีกว่า ในที่สุดหลวงปู่จึงได้ตัดสินใจออกค้นหาพระ ธรรมตามแบบพระชุกกัมมัฏฐานที่เคยได้ย่น ได้ฟังมา

ออกธุดงค์เสาะหาพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต

พ.ศ. ๒๔๖๘ หลวงปู่ขาว เมื่ออายุประมาณ ๓๗ ปี พรรษา ๖ ได้ตัดสินใจแน่วแน่แล้วที่จะต้องออกธุดงค์ กัมมัฏฐานตามแนวทางของหลวงปู่มั่น เพราะได้ทราบกิตติศัพท์และศึกษาข้อวัตรปฏิบัติอันน่าเลื่อมใสของ หลวงปู่เสาร์ กนตสีโลและหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต มานานพอสมควรแล้ว ประกอบกับสิ่งที่ประทับใจในวัยเด็ก ได้ เคยเห็นพระชุกกัมมาบำเพ็ญภาวนาตามป่าแถวหมู่บ้าน เกิดศรัทธาเลื่อมใสประทับใจในวัตรปฏิบัติมาก เคยขอ โยมมารดาใส่บาตรพระชุกก้องค์นั้น ด้วยความปลื้มปิติและคิดอยากจะออกบวชเป็นพระชุกกัมแบบนั้นบ้าง

ในสมัยนั้นคำเล่าลือเรื่องชื่อเสียงของพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนากัมมัฏฐานทั้ง ๒ องค์ คือ พระ อาจารย์เสาร์ กนตสีโล และพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้ซจรขยายไปทั่ว ทำให้หลวงปู่ขาวมีความเลื่อมใสศรัทธา ปราศรัยแรงกล้าที่จะเสาะแสวงหาพระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทัตโต ให้พบจงได้ เมื่อหลวงปู่ขาวได้ตัดสินใจที่จะ ออกธุดงค์กัมมัฏฐานแล้ว ก็มีเสียงคัดค้านจากทั้งพระภิกษุ สามเณรและฆราวาสตามความเชื่อของตนในสมัยนั้น พอสมควร ในลักษณะกล่าวเตือนหลวงปู่ว่า

“... เวลานี้มีมรรคผล นิพพานหมดเขตสมัยไปนานแล้ว ใครจะบำเพ็ญถูกต้องตามพระธรรมวินัยเพียงไรก็ ไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ บ้างว่าการบำเพ็ญภาวนา ถ้าใครอยากเป็นคนดีเหมือนชาวบ้านเขาก็ไม่ควรออก กัมมัฏฐานเพื่อความป็นบ้า...สมัยนี้ไม่มีพระชุกกัมมัฏฐานหรือ นอกจากพระชุกกัม จำหน่ายตะกรุด คาถา วิชาอาคม ของขลังต่างๆ เช่นพวกเสน่ห์ยาแฝด อยู่ยงคงกระพันชาตรี ดูถูกขานาที่ ดูดวง ดูชะตาวิธีทำนั้น ... อย่าไปทำให้เสียเวลาและเหนื่อยเปล่า ผู้ที่อยู่สบายอย่างนี้ก็ดีแล้ว อยากได้ลาภก็มีมากมายอยู่แล้ว...” (หลวงปู่ขาว อนาคตโย, ๒๕๔๖ : ๒๓)

บรรดาเสียงคัดค้านและอุปสรรคที่กีดขวางทางออกธุดงค์มีมากมาย หลวงปู่ไม่ใส่ใจ แต่ก็ไม่ได้เสียง คัดค้านใครให้กระเทือนใจกัน เพราะไม่เกิดประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย ขณะเดียวกันเสียงคัดค้านและอุปสรรค

เหล่านั้นกลับทำให้รู้สึกมีมานะมุ่งมั่นที่จะทำให้สำเร็จ เพื่อลบคำคัดค้านในทำนองสบประมาทของผู้คัดค้านเหล่านั้น ก่อนออกเดินทางหลวงปู่ยังได้พูดสั่งเสียด้วยความจริงใจเพื่อเป็นการตัดบทและแก้ปัญหาต่างๆ ที่คัดค้าน จึงพูดให้คำมั่นสัญญาความว่า

“...เมื่อกระผมและอาตมาไปแล้ว ถ้าสอนตัวเองไม่ได้เต็มภูมิจิตภูมิธรรมตราบใจจะไม่มาให้ท่านทั้งหลายเห็นหน้าตราบนั้น จะหวังตายเพื่อความรู้ความเห็นแจ้งในธรรมเท่านั้น ไม่เป็นอย่างอื่นแน่นอน กรุณาจำคำนี้ไว้ด้วย หากยังมีวาสนาได้กลับมาพบหน้ากันอีกจะลืมไปเสีย การที่เราจะมีโอกาสได้พบเห็นกันในอนาคต จึงมีอยู่เพียงอย่างเดียวดังที่เรียนแล้ว คือการรู้เห็นธรรมประจักษ์ใจให้หายสงสัยโดยสิ้นเชิงแล้ว จึงจะกลับมาให้ท่านทั้งหลายเห็นหน้า...”

(หลวงปู่ขาว อนาลโย, ๒๕๔๘ : ๒๕)

มุ่งหน้าสู่พระธาตุพนม

หลวงปู่ขาว ออกเดินทางครั้งด้วยเท้าบุกรป่าฝ่าดงตามเส้นทางจากอุบลราชธานีผ่านมุกดาหารไปยังพระธาตุพนม ซึ่งเป็นทางเดินเท้าและทางเกวียนตลอดเส้นทางเต็มไปด้วยป่ารกทึบแทบมองไม่เห็นแสงตะวัน หากเดินผิดเส้นทางและกะระยะเวลาพักตามแหล่งชุมชน ไม่ถูกก็อาจจะต้องอดข้าวอดน้ำ และประสบอันตรายจากสัตว์ป่านานาชนิด เช่น ช้าง เสือ งูพิษขนาดใหญ่เป็นต้นได้ เมื่อถึงพระธาตุพนมแล้ว หลวงปู่ได้เข้ามัสการองค์พระธาตุ พร้อมตั้งจิตอธิษฐานว่า

“...ข้าพเจ้าขอมอบกายถวายชีวิตต่อพระธาตุพนม ยามที่ข้าพเจ้ามีสติระลึกได้อยู่ จะไม่ขอลับสู่โลกเป็นอันขาด ด้วยพระอำนาจพระธาตุพนมอันศักดิ์สิทธิ์นี้ จึงเป็นสักขีพยานให้แก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด ขอให้ข้าพเจ้าบรรลุถึงสุขยอดที่ข้าพเจ้ามุ่งมาดปรารถนา คือ “อมตธรรม” ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้วนั้นเถิด...” (หลวงปู่ขาว อนาลโย, ๒๕๔๖ : ๓๓)

พออธิษฐานเสร็จ หลวงปู่เกิดปีติปลื้มใจจนบอกไม่ถูก เกิดพลังใจกล้าหาญที่จะมอบกายถวายชีวิตในการค้นหาพระสัทธรรมต่อไป จากนั้นได้ออกวิเวกตามป่าเขา มุ่งหน้าสู่เมืองอุดรธานี เพื่อสืบเสาะหา พระอาจารย์ใหญ่ต่อไป เมื่อเดินทางถึงอำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ได้แวะพักเป็นศิษย์หลวงพ่อแดง ซึ่งเป็นพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังทางด้านคาถาอาคม เวทมนต์ต่างๆ ในละแวกนั้น พักอยู่กับหลวงพ่อแดง ระยะเวลาหนึ่งจึงได้กราบลาแล้วออกเดินทางต่อไปเนื่องจากปฏิบัติทาของหลวงพ่อแดงไม่ใช่แนวทางที่ตนต้องการแสวงหา

พบพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล

หลวงปู่ขาวออกเดินทางมุ่งหน้าสู่วัดอรัญวาสี อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย เพราะได้สืบทราบว่าพระอาจารย์ใหญ่ทั้งสองคือพระอาจารย์เสาร์ และพระอาจารย์มั่น ฟานักจำพรรษาอยู่ ณ นั้น เมื่อไปถึง วัดอรัญวาสี จึงได้ทราบที่พระอาจารย์ทั้งสองไปกนิมนต์ผูกพัทธสีมาที่วัด โพนธสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี จึงได้พำนักรออยู่กับพระอาจารย์อุ่น ฆมฺมชโร ซึ่งเป็นผู้ดูแลวัด หลายวันต่อมาเมื่อพระอาจารย์เสาร์ กลับมาวัดอรัญวาสี จึงได้เข้ากราบนมัสการเพื่อบอกความประสงค์ของตนต่อไป ส่วนพระอาจารย์มั่นรับนิมนต์ต่อจึงยังไม่ได้เดินทางกลับมา

ญัตติเป็นพระธรรมยุต

หลวงปู่ขาวมีความคิดที่จะเปลี่ยนญัตติเป็นพระธรรมยุต เพราะจะทำให้การปฏิบัติพระธุดงค์กัมมัฏฐาน มีความสะดวกใจมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ได้รับคำแนะนำจากพระอาจารย์อุ่น และหลวงพ่ोजันท์ แห่งวัดอรัญญวาสี ถึงแนวทางในการเปลี่ยนญัตติครั้งนี้ด้วย พอดีกับพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) ได้เดินทางมาในงานผูกพัทธสีมาที่วัด โพนธสมภรณ์ และพักอยู่ระยะหนึ่งยังไม่กลับกรุงเทพฯ ดังนั้นหลวงปู่ขาวจึงได้ญัตติเป็นพระธรรมยุตพร้อมกับหลวงปู่หลุย จันทสาโร หลวงปู่หลุยเป็นนาคขว และหลวงปู่ขาวเป็นนาคชาย เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ที่วัด โพนธสมภรณ์ โดยมีพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) เป็นประธานพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่ พระชินวาทธำรง เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์บุญปลญญาวุฑฒ โฒ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ หลังจากนั้นได้จาริกติดตาม พระอาจารย์บุญไปจำพรรษาที่ป่าแห่งหนึ่งในเขตอำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี

จาริกธุดงค์แสวงหาพระธรรม

หลังจากได้ญัตติพระธรรมยุตแล้ว หลวงปู่ขาวได้จาริกธุดงค์แสวงหาพระธรรมและต้องการพบพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ซึ่งยังไม่ได้พบกัน จึงได้จาริกธุดงค์องค์เดียวบ้าง ร่วมกับพระสหธรรมิกหลายองค์บ้าง ไปในสถานที่ต่างๆ กันดังนี้

พ.ศ. ๒๔๖๘ จำพรรษาที่วัดหนองนกอกอกขาม อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี โดยพำนักอาศัยอยู่กับพระอาจารย์บุญ ปลญญาวุฑฒ โฒ ระหว่างเดินจงกรมเมื่อจิตสงบก็เกิดนิมิต “เห็นร่างกายเป็นโครงกระดูก” เดินไปมา ซึ่งเป็นนิมิตที่มักเกิดขึ้นระหว่างทำสมาธิภาวนาในระยะแรก

พ.ศ. ๒๔๖๘ จำพรรษาที่วัดป่าสร้างเลียน ซึ่งตั้งอยู่ในป่าช้า อำเภอโนนสัง จังหวัดอุดรธานี ที่วัดแห่งนี้หลวงปู่ได้บำเพ็ญเพียรตามสติกำลัง ได้รับความสงบเย็นในการทำสมาธิภาวนานานพอสมควร

เมื่อออกพรรษาแล้ว ได้ร่วมเดินทางกับพระอาจารย์บุญ ไปกรุงเทพฯ เพื่อร่วมงานทำบุญครบ ๗๐ ปี ของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) แล้วเลยจาริกธุดงค์ไปยังจังหวัดเพชรบุรี โดยพำนักอาศัยถ้ำแห่งหนึ่งที่วัดเขาย้อยเป็นสถานที่เจริญสมาธิภาวนา ที่ถ้ำแห่งนี้หลวงปู่ได้แผ่เมตตาแก่ฝูงลิงจำนวนมากที่อยู่อาศัยมาก่อน โดยมีจำฝูงที่หลวงปู่ให้ชื่อ “บักสินวล” ได้แสดงความเคารพนอบน้อมมารับใช้ใกล้ชิด และที่สำคัญเกิดมีมารผจญ เกือบจะเกิดกรณี “นารีพิฆาต” ขึ้น กล่าวคือ มีสตรีนางหนึ่งเกิดสนใจพระธุดงค์หนุ่ม (อายุ ๓๕ ปี) พยายามใช้จริตมารยาทุกอย่างที่จะล่อพระให้ได้ แต่ด้วยสติอันแน่วแน่ในความไม่ประมาท จึงทำให้รอดพ้นบ่วงมารมาได้

พ.ศ. ๒๔๗๐ สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) ขณะดำรงสมณศักดิ์ พระโพธิวงศาจารย์ เจ้าคณะมณฑลนครราชสีมา จำพรรษาอยู่ที่วัดสุทธจินดา อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา เมื่อหลวงปู่ขาวเดินธุดงค์จากวัดเขาย้อย มาจำพรรษาที่วัดสุทธจินดา ถูกเรียกตัวเข้าพบสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ แล้วมีบัญชาว่า “ให้ท่านขาวมาเรียนหนังสือกับพระสงฆ์ทั้งหลายด้วย จะได้มีความรู้ ความคิดอ่านเพิ่มเติมเข้าไปอีก” ทำให้หลวงปู่คิดอย่างหนักเพราะการเรียน “หนังสือนอก” ไม่ใช่ปณิธานของตนที่ตั้งไว้ แต่ต้องการเรียน “หนังสือใน” หมายถึง การปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อหลุดพ้นเท่านั้น เพื่อสนองพระบัญชาของสมเด็จพระเจ้า จึงตั้งใจนั่งเรียนอยู่เพียงสองสามวันก็เลิก แล้วปฏิบัติตามแนวทางของตนต่อไป (หลวงปู่ขาว อนาลโย, ๒๕๔๖ : ๕๒ – ๕๓)

พ.ศ. ๒๔๗๑ หลวงปู่ขาวได้เดินธุดงค์ติดตามพระอาจารย์บุญ จากจังหวัดนครราชสีมาไปพำนักจำพรรษาที่วัดมหาชัย อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี (ปัจจุบันจังหวัดหนองบัวลำภู) ได้เร่งเจริญสมาธิภาวนาก้าวหน้าเป็นลำดับ ออกพรรษาแล้วก็ได้จาริกธุดงค์แสวงหาสังฆคเพื่อกำจัดกิเลสชนิดต่างๆ ด้วยความเพียร (ตะบะ) อย่างยอด ตามแนวสันเขากุพานที่เต็มไปด้วยปารกชฎู

พ.ศ. ๒๔๗๒ จำพรรษาที่วัดบ้านเหล่าโพธิ์ชัย อำเภอหนองบัวลำภู

พ.ศ. ๒๔๗๓ จำพรรษาที่วัดป่าหนองแวงเดิด อำเภอหนองบัวซอ

พ.ศ. ๒๔๗๔ – ๒๔๗๕ จำพรรษาที่วัดหนองบัวบาน อำเภอเมืองอุดรธานี ร่วมกับหลวงปู่ชอบ ญาณสโม ซึ่งเป็นพระวิปัสสนากัมมัฏฐานที่สำคัญมีสานุศิษย์มากมายอีกองค์หนึ่ง และได้ออกธุดงค์แสวงหาความวิเวกร่วมกับหลวงปู่ชอบ ไปในที่หลายแห่งจนได้พบกับหลวงปู่หลุย อีกครั้งหนึ่ง

ออกติดตามค้นหาพระอาจารย์ใหญ่ (มัน ภูริทตฺโต)

เนื่องจากพระอาจารย์มัน ภูริทตฺโต ได้จากภาคอีสานปลีกตัวจากหมู่คณะไปบำเพ็ญเพียรที่เชียงใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๐ – ๒๔๕๒ รวม ๑๒ ปี หลวงปู่ขาวร่วมกับพระครูดรงค์ สหธรรมมิก ๔ องค์ ออกเดินทางบุกป่าฝ่าดงไปตามเส้นทางเรียบแม่น้ำโขง ผ่านจังหวัดหนองคาย เลย แล้ววกเข้าเส้นอุตรดิตถ์ ลำปาง และจังหวัดเชียงใหม่ตามลำดับ

พ.ศ. ๒๔๓๖ เดินทางถึงจังหวัดเชียงใหม่ และได้จำพรรษาแรกที่วัดพระเจ้าทองทิพย์ (ไม่มีหลักฐานระบุว่าตั้งอยู่ในเขตท้องที่ใด) ในพรรษานี้ได้ปฏิบัติธรรมร่วมกับหลวงปู่พรหม จิรบุญโญ แห่งวัดถ้ำปืมเป่ ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกัน ที่แห่งนี้หลวงปู่ขาวได้พบเหตุการณ์สำคัญระหว่างนั่งสมาธิภาวนามีช้างขนาดใหญ่เชือกหนึ่งเข้ามาหา ไม่น่าเชื่อว่าจะมาทำร้ายหรือไม่ จึงได้ใช้สมาธิจิตแผ่เมตตาจนช้างเชือกนั้นรับฟังคำสั่งสอนของหลวงปู่อย่างสงบ ที่ได้ใช้ศีลห้าเป็นคำสอน

พ.ศ. ๒๔๓๖ – ๒๔๓๗ หลวงปู่ขาวตามหาพระอาจารย์มัน ไปหลายแห่งแต่ไม่พบ ทั้งๆ ที่ระหว่างนั้นพระอาจารย์มัน ได้พำนักบำเพ็ญเพียรอย่างเข้มข้นอยู่ที่ถ้ำดอกคำ ตำบลน้ำแพร่ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งกล่าวกันว่า พระอาจารย์มันได้บรรลุธรรมขั้นสูงสุด หมดภาระในการเสาะแสวงหาอีกต่อไป ณ ที่ถ้ำแห่งนี้ในช่วง พ.ศ. ๒๔๓๗ – ๒๔๓๘

การที่หลวงปู่ขาวตามหลวงปู่มันไม่พบ อาจมีสาเหตุมาจากการที่หลวงปู่มัน มักจะบำเพ็ญเพียรตามป่าเขาห่างไกลผู้คน ปลีกตัวจากหมู่คณะอยู่เสมอ ไม่ยอมให้ใครได้พบง่ายๆ

เมื่อหมดหวังที่จะได้พบหลวงปู่มัน จึงคิดกลับไปจังหวัดอุดรธานีอีกครั้ง แล้วเดินธุดงค์มาจังหวัดลำปาง ไปพำนักทำสมาธิภาวนาที่ถ้ำแก่งหลวง และได้พบกับหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ซึ่งอยู่ปฏิบัติธรรมมาก่อนแล้ว เมื่อทราบถึงความประสงค์ของกันและกันแล้ว จึงพร้อมกันกลับไปค้นหาพระอาจารย์มันอีกครั้งหนึ่ง โดยเดินธุดงค์จากจังหวัดลำปางขึ้นเหนือไปเรื่อยๆ จนเข้าเขตอำเภองาว จังหวัดพะเยา และพักค้างคืนที่อำเภอพานจังหวัดเชียงราย รุ่งขึ้นเดินทางไปอำเภอแม่สรวย เวียงป่าเป้า และพักที่แม่กระจาน สอบถามชาวบ้านแถวนั้นจนทราบแน่ชัดว่าพระอาจารย์มัน พำนักจำพรรษาอยู่ที่ป่าเมียงห้วยทราย ในเขตอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ จึงรีบเดินทางไปยังป่าเมียงห้วยทราย และก็ได้พบพระอาจารย์มัน สมความตั้งใจ

โดยปกติพระอาจารย์มัน ชอบอยู่ปฏิบัติธรรมองค์เดียว ไม่ชอบที่จะให้ใครอยู่ด้วย เมื่อเทศนาอบรมสั่งสอนแล้วก็จะให้ศิษย์แยกย้ายกันไปปฏิบัติในที่วิเวกอันเหมาะสมที่ไม่ห่างไกลกันมากนัก ซึ่งทั้งหลวงปู่ขาวและหลวงปู่แหวนก็ต้องปฏิบัติเช่นนั้น เมื่อเข้าศึกษาข้อธรรมข้อธรรมจากพระอาจารย์มัน อย่างใกล้ชิดแล้ว

สติสัมปชัญญะมีกำลังอยู่เสมอเป็นการประกอบ **ชาคริยานุโยค**” (ความเพียร) อย่างแท้จริง ที่แห่งนี้จึงเป็นที่
สัปปายะหลายอย่างคือ

บุคคลสัปปายะ เพราะสหธรรมิกล้วนเป็นผู้ปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง

อาวาสสัปปายะ เพราะสถานที่เป็นป่าเขาลำเนาไพร บรรยากาศสงบวิเวกวังเวง อากาศเยือกเย็น ชาวบ้าน
ไม่รบกวาน

อาหารสัปปายะ เพราะมีอาหารพอฉัน เพื่อยังอรรถภาพให้เป็นไปไม่ได้ไม่ขาดแคลน

ธรรมสัปปายะ เพราะอาจารย์ผู้แสดงธรรมท่านย่อในการปฏิบัติธรรมเป็นจตุๆ เป็นขั้นตอนตามการ
เจริญมรรคปัญญา โดยเฉพาะ

จากนั้นหลวงปู่ขาว และหลวงปู่แหวน จึงแยกย้ายไปจำพรรษาที่ป่าเมี่ยงขุนปัง ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากป่าเมี่ยง
ห้วยทรายมากนัก ใช้เวลาเดินทางประมาณ ๔ – ๕ ชั่วโมง

พ.ศ. ๒๔๗๗ – ๒๔๗๘ หลวงปู่ขาวมีโอกาสจำพรรษากับหลวงปู่มั่น ครั้งแรกที่คอยน้ำม้ว บ้านทุ่งบก
ข้าว ซึ่งเป็นวัดโบราณและที่วัดร้างป่าแดง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ปัจจุบันได้จัดตั้งเป็นวัดชื่อว่า วัดป่า
อาจารย์มั่น (ภริทตฺโต) บ้านแม่กอย อำเภอพร้าว ที่สำนักแห่งนี้ศิษย์ที่ติดตามรับการอบรมจากหลวงปู่มั่น ที่
สำคัญมากมีหลายองค์ เช่น หลวงปู่ดี อจลธมโม หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ หลวงปู่ขาว อนาลโย หลวงปู่ชอบ
ฐานสโม หลวงปู่ฝั้น อาจาโร หลวงปู่สิม พุทธจาโร หลวงปู่เทศน์ เทสุรสี และหลวงปู่พรหม จิรบุญโญ เป็นต้น
และที่คอยน้ำม้ว (คอยน้ำม้ว) แห่งนี้หลวงปู่มั่น ได้พูดกับศิษย์ทั้งสองคือ หลวงปู่แหวนและหลวงปู่ขาวว่า “ผม
หมดงานที่จะทำแล้ว ก็อยู่สานกระบุงสานตะกร้า พอช่วยเหลือพวกท่านและลูกศิษย์ ลูกหลานบ้างเท่านั้น”
(หลวงปู่ขาว อนาลโย, ๒๕๔๖ : ๑๓๐)

ศึกษาปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังเพื่อบรรลุมรรค

ในพรรษาแรกที่ได้อยู่ใกล้ชิดพระอาจารย์ใหญ่ (หลวงปู่มั่น) หลวงปู่ขาวได้กราบเรียนถามหัวข้อธรรม
ตลอดจนแนวทางปฏิบัติอย่างเข้มข้นเพื่อหลุดพ้น บางครั้งก็โดนพระอาจารย์ใหญ่ดุเอา โดยเฉพาะคำถามที่หลวง
ปู่ขาวถามว่า “ในครั้งพุทธกาลตามประวัติว่า มีผู้สำเร็จมรรคผลนิพพานมาก และรวดเร็วกว่าสมัยนี้ซึ่งไม่ค่อยมี
ท่านผู้ใดสำเร็จกัน แม้ไม่มากเหมือนครั้งโน้น หากมีहारสำเร็จได้ก็ช้ากว่ากันมาก” หลวงปู่มั่นย้อนกลับทันทีว่า
“ท่านทราบได้อย่างไร สมัยนี้ไม่ค่อยมีผู้สำเร็จมรรคผลนั้น แม้สำเร็จได้ก็ช้ากว่ากันมาก” (หลวงปู่ขาว อนาลโย,
๒๕๔๖ : ๑๓๑)

จากนั้นเป็นการตอบคำถาม โดยยกหัวข้อธรรมมาอธิบายให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งแล้วต้องลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังด้วยจึงจะประสบผลสำเร็จ หลวงปู่มั่น ได้อธิบายว่าการที่ผู้ปฏิบัติสำเร็จหรือไม่ เร็วหรือช้าประการใด ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

ผู้สอน และพื้นเพนิสัยผู้ปฏิบัติแต่ละคน หมายถึง ผู้แนะนำ (ผู้สอน) ต้องมีความแม่นยำในหลักธรรม และการปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติเองก็ต้องมีความมุ่งมั่นแน่วแน่สนใจในธรรม ประกอบกับบุญกรรมที่ได้กระทำไว้ในกาลก่อนด้วย

กิเลสท่วมหาสมุทร แต่ความเพียรเท่าฝ่ามือ หลวงปู่มั่น กล่าวเปรียบเทียบว่าคนสมัยนี้เพียงใช้ฝ่ามือเตะมหาสมุทรทำความเพียรเล็กน้อย หมายถึงมั่นปั้นมือว่าจะข้าม โลกสงสาร เมื่อไม่ได้ตามใจหวัง ก็หาเรื่องตำหนิศาสนา เวลา สถานที่ จึงเป็นที่น่าละอาย

ลงทุนน้อย ต้องการกำไรล้นโลก หมายถึงการลงทุนปฏิบัติธรรมเพียงเล็กน้อย ด้วยความเสียดายเรี่ยวแรง แต่ต้องการผลกำไรจนล้น โลกสงสาร นั่นเป็นเพียงทางเดินของบุคคลได้ชื่อว่าเป็น โมฆบรูษและ โมฆสตรี

โรคกิเลส ต้องการรักษาด้วยธรรม หมายถึง โรคทั่วไป เช่น โรคหิด กลอก เกื้อง และอื่นๆ จะหายได้ก็ต้องรักษาด้วยยา แต่โรคกิเลสจะต้องบำบัดด้วยรักษาด้วยธรรมเท่านั้นจึงหายขาดได้

หลวงปู่มั่น ได้สรุปถึงเหตุที่คนในสมัยพุทธกาลบรรลุธรรมทีละหลายๆ กว่าคนในสมัยปัจจุบัน เพราะผู้สอนในสมัยนั้น “เป็นผู้รู้จริง เห็นจริง” เป็นส่วนมาก โดยมีพระบรมศาสดาเป็นประธาน การอบรมสั่งสอน การถ่ายทอดจึงไม่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ยังไม่มีสิ่งแปลกปลอมเคลือบแฝงในพระธรรมคำสอนเลย ผู้ฟังก็มีความมุ่งมั่น จริงจังในการรับฟัง และนำไปปฏิบัติอย่างศรัทธาปสาทะ ส่วนสมัยนี้ไม่ค่อยมีใครสำเร็จได้ คล้ายกับคนไม่ใช่คน ธรรมไม่ใช่ธรรม ผลจึงไม่มี ความจริงคนก็คือคน ธรรมก็คือธรรมอยู่นั่นเอง แต่คนไม่สนใจธรรม ธรรมก็เข้าไม่ถึงใจ จึงกลายเป็นว่าคนก็สักแต่ว่าคน ธรรมก็สักว่าธรรม ไม่อาจยังประโยชน์ให้สำเร็จได้ แม้จะแสดงให้ฟังทั้งพระไตรปิฎกจึงเหมือนเทน้ำใส่หลังหมา มันสลัดออกเกลี้ยงไม่มีเหลือ ธรรมไม่มีในใจคนมันใจ เหมือนน้ำไม่มีบนหลังหมาจั้นนั้น (หลวงปู่ขาว อนาลโย, ๒๕๔๖ : ๑๔๑)

หลวงปู่ขาวได้ฟัง โอวาทและแนวปฏิบัติจนเป็นที่พอใจแล้วก็ได้เร่งความเพียรอย่างหนัก แทบไม่หลับ ไม่นอน คืนหนึ่งหลวงปู่ได้นั่งสมาธิ ภาวนาจิตสงบมาก เกิดปีติอิ่มอกอิ่มใจในพระธรรมอยู่พักใหญ่ เมื่อถอนจิตขึ้นก็เกิดความอัศจรรย์ในความสว่างไสวของใจ ซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นขนาดนั้นมาก่อน ทำให้เพลิดเพลินในธรรมตลอดคืนจนสว่างโดยไม่หลับ ไม่นอน

พอรุ่งเช้า ขณะทำอุปัฏฐากพระอาจารย์ หลวงปู่มั่นพูดขึ้นว่า “ท่านขาว ภาวนาอย่างไร คึ้นนี้จึงสว่างไสว มากผิดกับที่เคยเป็นมาทุกๆ คึ้น นับแต่มาอยู่กับผม ต้องอย่างนี้จึงสัมผัสกับผู้มาแสวงหาธรรม” และถามต่อไปว่า “ทราบหรือยังว่าธรรมอยู่ที่ไหน” หลวงปู่ขาวตอบว่า “อยู่ที่ใจครับผม” และหลวงปู่มั่นได้พูดสรุปให้ฟังว่า “ต่อไปท่านจงรักษาระดับจิต ระดับความเพียรไว้ให้ดี อย่าให้เสื่อม นั่นแหละคือฐานของจิต ฐานของธรรม ฐานของความเชื่อมั่นในธรรม และฐานแห่งมรรคผลนิพพานอยู่นั่นแล” (หลวงปู่ขาว อนาลโย, ๒๕๔๖ : ๑๔๘ – ๑๕๐)

พ.ศ. ๒๕๑๘ จำพรรษาที่คอยพระเจ้า อำเภอพร้าว ส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นการปฏิบัติธรรมอย่างเข้มข้น ตลอดพรรษา

พ.ศ. ๒๕๔๐ จำพรรษาที่พระธาตุจอมแจ้ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ร่วมกับหลวงปู่มั่น พร้อมกับสานุศิษย์องค์อื่น เช่น หลวงปู่พรหม พระมหาทองสุก พระอาจารย์หนู พระอาจารย์เนียม และพระอาจารย์คำ เป็นต้น

ในพรรษานั้นหลวงปู่ขาวอาพาธด้วยไข้ป่าอยู่ตลอดเวลา จึงใช้ความเพียรสมาธิภาวนารักษาไข้ ตามคำแนะนำของหลวงปู่มั่น โดยการพิจารณา “ทุกขสังข” ให้รู้ว่ามีเกิดขึ้นอยู่และดับ ไปอย่างชัดเจน ด้วยสติปัญญาในการพิจารณานั้นหลวงปู่มั่นอธิบายว่า

“...ให้พยายามแยกทุกข์ออกเป็นขั้นๆ คือ แยกกายและอาการต่างๆ ของกายออกเป็นขั้นหนึ่ง แยก สัญญาที่เคยมันหมายหลอกหลวงเราออกเป็นขั้นหนึ่ง แยกสังขารคือความคิดปรุงแต่งต่างๆ ออกเป็นขั้นหนึ่ง และแยกจิตออกเป็นพิเศษส่วนหนึ่ง แล้วพิจารณาเทียบเคียงหาเหตุผลต้นปลายของทุกข์ที่กำลังแสดงอยู่ในกาย อย่างขลุมน่วนวาย โดยมีได้มีกำหนดว่าทุกข์จะดับ เราจะหาย หรือทุกข์กำเริบเราจะตาย แต่สิ่งที่หมายมั่นปั้นมือ ให้รู้ตามความมุ่งหมายเวลานั้นคือ ความจริงของสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น...” (หลวงปู่ขาว อนาลโย, ๒๕๔๖ : ๑๕๑ – ๑๕๒)

หลวงปู่ขาวกล่าวว่า เมื่อจิตจมลงถึงฐานสมาธิเพราะอำนาจการพิจารณาแล้ว ไข้ก็หายไปแต่บัดนั้นไม่ กลับมาอีกเลย จึงน่าประหลาดใจเป็นอย่างมาก เข้าในลักษณะ “จิตธรรมโอสถ รักษาไข้ได้จริง”

พ.ศ. ๒๕๔๑ จำพรรษาที่บ้านป่าบง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ (ปัจจุบันคือวัดอรุณวิเวก) ตลอด พรรษาหลวงปู่ขาวได้เร่งบำเพ็ญภาวนาปรารถนาความเพียรมากเป็นพิเศษกว่าที่แล้วมา โดยประกอบความเพียร ด้วยอริยาบถ ๓ คือ ยืน เดิน นั่ง ตลอดไม่ยอมนอน หากหลับบ้างก็คงเป็นขณะทำสมาธิภาวนา

พ.ศ. ๒๕๔๒ จำพรรษาที่คอยม่อนเวียง อำเภอพร้าว ในพรรษานี้หลวงปู่ขาวกลับอาพาธด้วยไข้ ป่าอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ไม่ยอมท้อคงตั้งสติมั่นคงแน่วแน่ ทำสงครามขั้นแตกหัก กับกิเลส หลวงปู่กล่าว “ไข้ก็

หนัก ความเพียรก็เอาการ ไม่มีใครย่อหย่อนอ่อนข้อต่อใคร...ใช้หนักทุกข้มากเท่าไร ยิ่งราวกับ ไส้เชื้อเพลิงป้อน
สติปัญญาให้แสดงลวดลายอย่างเต็มฝีมือ...” (หลวงปู่ขาว อนาลโย, ๒๕๔๖ : ๒๑๘)

หลังออกพรรษาแล้ว หลวงปู่ขาวได้มาพำนักที่ บ้านโหล่งขอด อำเภอพร้าว ขึ้นวันหนึ่งในฤดูเก็บเกี่ยว
ข้าวหลังจากทำกิจวัตรประจำวันแล้ว ขณะไปสงน้ามองเห็นรวงข้าวโนโนไร่ของชาวเขา สุกเหลืองอร่ามจึงเกิด
ปัญหาธรรม สุกขึ้นขณะนั้นว่า

“...ข้าวมันงอกมาเพราะมีอะไรเป็นเชื้อพาให้เกิด ใจที่พาให้เกิด ตาย อยู่ไม่หมด ก็ไม่มี อะไรเป็นเชื้ออยู่
ภายในเช่นเดียวกับเมล็ดข้าว เชื้อนั้นถ้าไม่ถูกทำลายเสียที่ใจให้สิ้นไป จะพาให้เกิดตายไม่หยุด ก็อะไรเป็นเชื้อที่ใจ
เล่า ถ้าไม่ใช่กิเลส อวิชชา ตัณหา อุปาทาน...” (หลวงปู่ขาว อนาลโย, ๒๕๔๖ : ๒๒๐)

หลวงปู่ขาวได้พิจารณาทบทวนไปมา โดยถือว่า อวิชชา เป็นเป้าหมายหลัก พิจารณาอย่างอนุโลม
ปฏิโลม ตั้งแต่ห้วงคำนึงค้ำจุนค้ำค้ำอย่างไม่ลดละระหว่างอวิชชากับใจ จนกระทั่งรุ่งสว่างจึงตัดสินใจลงด้วย ปัญญา ทำให้
อวิชชา ตกกระเด็นออกจากใจไม่มีอะไรเหลือ มายูติเอาที่ข้าวสุก หมกโอกาสทิ้งอกต่อไป จิต มายูติเอาที่ อวิชชา
ดับ กลายเป็นจิตสุกขึ้นมาเช่นเดียวกับข้าวสุก จิตหมกการก่อกำเนิดเกิดในภพต่างๆ อย่างประจักษ์ใจ หลวงปู่ขาว
กล่าวว่า

“...ขณะที่จิตผ่องนามปากกิเลสวัฏฏ์ได้ไปแล้ว เกิดความอัศจรรย์อยู่คนเดียว ตอนสว่าง พระ
อาทิตย์ก็เริ่มสว่างบนฟ้า ใจก็เริ่มสว่างจากอวิชชาขึ้นสู่ธรรม อัศจรรย์ถึงวิมุตติหลุดพ้นในเวลาเดียวกันกับพระ
อาทิตย์อุทัย...นับแต่วันถือกำเนิดก็เพิ่งมาเห็นชีวิต ชาติขั้นรับกับจิตใจปรองดองสดชื่นต่อกันเหลือจะพรรณนา ให้
ถูกต้องกับความจริงได้ในเช้าวันนั้นเอง...อินทรีย์ห้า आयตนะหก ทำงานตามหน้าที่ของตนจนกว่าชาติขั้นรับจะหา
ไม่ โดยไม่มีการทะเลาะกระทบกระทั่งอันกันดังเคยที่เป็นมา...นั่งอยู่ก็สบาย แม้เป็นตายก็มีความสุข ปราศจาก
เครื่องร้อยรัดโดยประการทั้งปวง...หายสงสัยในพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์...มีความสุขสบายใจหายห่วง
แต่บัดนี้เป็นต้นมา ไม่มีเครื่องกีดขวางดวงใจ อยู่ในอริยาบถใดก็เป็นตั้งของตัวไปตามอริยาบถนั้นๆ...” (หลวงปู่
ขาว อนาลโย, ๒๕๔๖ : ๒๒๑ – ๒๒๘)

เมื่อหลวงปู่ขาวสำเร็จกิจในการ “ประหารกิเลสออกจากใจ” (บรรลุนิพพาน) ได้หมดสิ้นแล้ว ท่านก็บำเพ็ญ
เพียร โดยสม่ำเสมอ ไม่มีละเว้นจำพรรษาที่บ้าน โหล่งขอดเป็นเวลา ๓ ปี คอยแม่ปิ้ง ๒ ปี และวิเวกไปยังที่อื่นๆ อีก

๒ ปี เพื่อโปรดชาวเขาและชาวบ้านที่อยู่ห่างไกลเป็นเวลาพอสมควร จึงคิดที่จะกลับไปโปรดญาติโยมที่ภาคอีสาน บ้านเกิดบ้าง

กลับอีสานบ้านเกิด

พ.ศ. ๒๔๘๕ หลังออกพรรษาแล้วหลวงปู่ขาวได้ระลึกถึงความหลังครั้งก่อนที่จะออกจากบ้านบ่อชะแงงอันเป็นบ้านเกิด เพื่อแสวงหาธรรมและเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน เมื่อได้รู้เห็นธรรมเต็มภาคภูมิแล้ว จึงเป็นเวลาสมควรที่จะได้กลับไปโปรดญาติโยมชาวอีสานบ้านเกิดบ้างตามปณิธานที่ตั้งไว้ ไม่ใช่ไปแก้แค้นหรือต่อว่าผู้ที่คัดค้านก่อนเดินทางในคราวนั้น แต่ไปด้วยจิตเมตตาจริงๆ หลังจากที่จากบ้านเกิดเมืองนอนมาเป็นเวลากว่า ๒๐ ปี ประกอบกับขณะนั้นหลวงปู่มั่น ฐิริทัตโต ได้กลับไปพำนักจำพรรษาที่วัดป่าบ้านหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร จึงอยากไปกราบคารวะพระอาจารย์ใหญ่

เมื่อตัดสินใจกลับภาคอีสานแล้ว จึงได้ชักชวนหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ผู้เป็นเพื่อนสหายธรรมิก ขณะพำนักอยู่ที่วัดป่าบ้านบุง (วัดอรัญญวิเวก) อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ให้กลับอีสานด้วยกัน แต่หลวงปู่แหวนบอกยังไม่กลับอีสานในระยะนี้เพราะยังไม่บรรลุมรรคผล จะต้องอยู่บำเพ็ญเพียร ไปก่อนจนกว่าจะสำเร็จจึงจะจากเชียงใหม่ไปถิ่นอื่น แต่ถ้าไม่อยากจะอยู่ที่นั่นจนตาย หลวงปู่แหวนพูดกับหลวงปู่ขาวตอนหนึ่งว่า

“...ท่านเองเมื่อได้บรรลอรหัตแล้ว จะนำธรรมไปแจกพระ แจกชาวบ้านที่บ้านเกิด ผมก็ขออนุ โมทนา แต่อยากนำกิเลสหรือ “ธรรมเมา” ไปแจกเขาซะ เพราะกิเลสหรือธรรมเมา มีเกลื่อนแผ่นดินถิ่นที่สัตว์โลกอาศัยอยู่ ไม่เคยบกพร่องขาดแคลน...ผมเวลานี้กำลังต่อสู้กับธรรมเมายังไม่สร้าง ยังไม่หายเมา นั่งอยู่ก็เมา ยืนอยู่ก็เมานอนอยู่ก็เมานั่งสมาธิ เดินจงกรมภาวนาอยู่ก็เมา...เมื่อไหร่จะหายเมาก็ไม่รู้ ท่านไปภาคอีสาน นิมนต์นำ มทนิมมทโน ธรรมยังความเมาให้สร้าง วัฏฏุปัจเจโท ธรรมตัดวิภูจิต ตณฺหกุขโย ธรรมสิ้นตัณหา วิราโค ธรรมสิ้นราคะความกำหนัดยินดี นิโรโธ ธรรมดับกิเลสทั้งปวง นิพพาน ความดับสนิท แห่งกิเลสสมมติทั้งมวลไปแจกชาววัดและชาวบ้านเขาจะได้ดีใจ อนุ โมทนาสาธุการสมกับท่านจากเขาไปนาน...” (หลวงปู่ขาว อนาลโย, ๒๕๔๖ : ๒๓๘ – ๒๔๒)

หลวงปู่ขาว ออกเดินทางพร้อมกับหลวงปู่ชอบ และหลวงปู่บุตร เดินธุดงค์ตามแนวเส้นทางเดิมคือ จากจังหวัดเชียงใหม่ผ่านลำปาง อุตรดิตถ์ เลย หนองคาย อุดรธานี และจังหวัดสกลนคร โดยอาศัยเส้นทางเลียบบแม่น้ำ

โงงเป็นหลักเมื่อถึงวัดป่าบ้านหนองผือ ก็เข้ากราบคารวะหลวงปู่มั่น และพำนักอาศัยปฏิบัติธรรมร่วมกับหลวงปู่มั่น พอสมควรแล้วจึงได้ขอแยกไปจำพรรษาที่บ้านเกิด จังหวัดอุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๔๕๐ จำพรรษาที่วัดโพธิ์ศรี บ้านบ่อชะแงง อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี อบรมสั่งสอนญาติโยมและชาวบ้านตลอดพรรษา

พ.ศ. ๒๔๕๑ – ๒๔๕๔ จำพรรษาที่วัดธาตุฝุ่น บ้านคำเจริญ อำเภอสว่างแดนดินและที่อื่นๆ เช่น ถ้ำเป็ด บ้านคำเจริญ อำเภอส่องดาว หวายสะนอย ภูถ้ำค้อ บนสันเขาภูพาน จังหวัดสกลนคร เป็นต้น ขณะพำนักจำพรรษาที่ถ้ำค้อ หลวงปู่มั่นได้มาเยี่ยมและสอนธรรมเพิ่มเติมตลอดพรรษา หลวงปู่มั่นกล่าวเตือนสติหลวงปู่ขาวบางตอนว่า

“...อย่าเพิ่งเข้าใจว่า ศาสนาเป็นสมบัติของพระพุทธเจ้าและเป็นสมบัติของพระสาวกองค์ใดองค์หนึ่ง แต่เป็นสมบัติของผู้รักใคร่ปฏิบัติทุกๆ คนที่มุ่งประโยชน์จากศาสนา...สำหรับท่านเองไม่มีอะไรวิเศษก็จริง แต่ผู้เกี่ยวเนื่องกับท่านมีมากมาย จึงควรเป็นห่วงหมุ่คณะและประชาชนที่คอยเดินตามหลังบ้าง เขาจะได้มีความอบอุ่นในปฏิบัติที่ยึดจากท่าน ไปเป็นเครื่องดำเนินว่าถูกต้องแม่นยำ ไม่ผิดพลาด...” (หลวงปู่ขาว อนาลโย, ๒๕๔๖ : ๒๖๓ – ๒๖๔)

พ.ศ. ๒๔๕๕ – ๒๕๐๐ จำพรรษาที่วัดอรุณรังสี ดงหม้อทอง อำเภอโพนพิสัย ภูวัว อำเภอเซกา จังหวัดหนองคาย และวัดป่าแก้วชุมพล อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

พ.ศ. ๒๕๐๑ จำพรรษาที่วัดถ้ำกลองเพล อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี (ปัจจุบันอำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู) วัดถ้ำกลองเพล เป็นวัดร้างมาแต่โบราณ ช่วงบ้านเมืองมีศึกสงครามผู้คนได้ขนเอาทรัพย์สินสมบัติต่างๆ มาซุกซ่อนไว้ในถ้ำแห่งนี้ เพื่อไม่ให้ถูกแย่งชิงเอาไป ดังนั้นภายในถ้ำจึงมีสมบัติของเก่าแก่มูลค่าสูงซุกซ่อนไว้มากมาย ที่วัดถ้ำกลองเพลแห่งนี้ หลวงปู่ขาว ได้ยึดมั่นเป็นแหล่งสุดท้ายในการจาริกธุดงค์มัจฉฐาน และอบรมสั่งสอนญาติโยมสานุศิษย์ทั้งหลายจนวาระสุดท้ายแห่งการละสังขารของท่าน (พ.ศ. ๒๕๒๖)

ปฏิบัติและการเผยแพร่ธรรม

หลวงปู่ขาว ได้พาคณะสาธุศิษย์ธุดงค์มัญฐานมาตั้งมั่นบำเพ็ญเพียรที่ ถ้ำกลองเพล เพราะเห็นว่าเป็นสถานที่สะดวกสบายทั้งร่างกายและจิตใจ การบำเพ็ญสมณธรรมก็อำนวยความสะดวกแบบกายดี หลวงปู่ได้เมตตาสอนศิษย์อยู่เสมอว่า “...ธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากล่าวไว้ดี ถ้าอยากรู้อยากเห็นต้องทำเอง พระธรรม ดวงธรรม แสงสว่างแห่งความสุข วิมุตติ วิโมกข์ มันมีอยู่ในตัวเรา ของจงลงมือทำ อย่ามัวแต่อยากเฉยๆ ไม่ประพฤติไม่ทำก็เหมือนตาบอดหลงทาง..” (หลวงปู่ขาว อนาลโย, ๒๕๔๖ : ๓๑๓)

หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน แห่งวัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี กล่าวว่า ธรรมที่หลวงปู่ขาว มักยกขึ้นแสดงในการเริ่มต้นอบรมคือ จตุปาริสuthิสีล มีเนื้อหาโดยสรุป ดังนี้

อินทริยสังวรศีล สำรวมระวังอินทริย ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้เกิดความยินดี ยินร้าย รัก ชังเกลียด โกรธ และโลภในสัมผัสนั้นๆ

ปาฏิโมกข์สังวรศีล สำรวมระวังพร้อมกับการรักษาตนด้วยศีล ในพระปาฏิโมกข์

อาชีวนปาริสuthิสีล สำรวมระวังในการเลี้ยงชีพแบบพระแบบลูกศิษย์พระตถาคต

ปัจจัยฉันนิสuthิสีล สำรวมระวังเพื่อความบริสุทธิ์ในปัจจัยที่ตนอาศัย คือ จีวร เครื่องนุ่งห่มตามเพศของพระ บิณฑบาต ก้อนข้าวคืออาหารที่ชาวโลกอาศัยรับประทาน เสนาสนะที่อยู่อาศัยหลับนอนและบำเพ็ญสมณธรรม และศีลानเกสัชยาเพื่อการบำบัดรักษาโรคต่างๆ

นอกจากนี้หลวงตามหาบัว ยังได้กล่าวยกย่องปฏิบัติของหลวงปู่ขาว ตอนหนึ่งว่า

“...ในการอบรมสั่งสอนคนนั้น จะหาใครที่อบรมด้วยบริสุทธิ์ใจและเต็มไปด้วยความเมตตา โดยไม่สนใจกับอามิสหรือสิ่งตอบแทนใดๆ เหมือนหลวงปู่ที่ว่าหาได้ยากยิ่ง เพราะการอบรมสั่งสอนทุกชั้น ทุกเพศ ทุกวัย หลวงปู่จะสอนด้วยความรู้จริงเห็นจริงอย่างแท้จริง และมุ่งประโยชน์แก่ผู้รับด้วยความเมตตาหาที่ดำเนินมิได้...” (หลวงปู่ขาว อนาลโย, ๒๕๔๖ : ๓๑๔)

หลวงปู่ขาว ได้เทศน์อบรมสั่งสอนบรรดาศิษย์ที่เป็นพระภิกษุ สามเณร ถึงหลักการสำคัญในการบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุธรรม โดยสรุปดังนี้

เริ่มแรกต้องเร่งทำความเพียรอย่างเข้มข้น จนทำให้จิตสงบลงเป็น สมภาณี ให้ได้ ต่อไปจึงใช้สติปัญญา แยกแยะส่วนต่างๆ ของร่างกายจนปรากฏชัดทั้ง อสุภะอสุพัง ทุกขัง อนิจจัง และ อนัตตา เป็นลำดับ แล้วพิจารณาในรายละเอียดแต่ละส่วนเช่น เกสา โลมา นขา ทันตา ตะโจ ที่เป็นกัมมภูฐานห้า เป็นต้น

การพิจารณา รูปขันธ์ ซึ่งเป็นส่วนของร่างกาย ได้แก่ รูป ถือว่าเป็นงาน หยาบ ต้องใช้สติปัญญาพิจารณา แบบภาค โผน เช่นเดียวกับท่อนไม้ซึ่งอยู่ในขั้นที่ควรถากอย่างหนัก จึงจะได้รูปร่างวัตถุตามที่เราต้องการจะให้ เป็น ส่วน นามขันธ์ ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ถือว่าเป็นงาน ละเอียด การพิจารณาต้องใช้สติ อย่างละเอียด สุขุมไปด้วย เช่นเดียวกับการชิมช้ำของน้ำ ดังนั้นการพิจารณาเบญจขันธ์ (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ต้องพิจารณาแบบสติธรรม ปัญญาธรรม จนเป็นที่เข้าใจตามความจริงอย่างถึงใจทุกส่วนที่สุด หลวงปู่ได้กำชับลูกศิษย์ให้จำกันได้และปฏิบัติให้ถึงธรรม โดยมีความบางตอนว่า

“...จะเข้าถึงพระพุทธเจ้าทั้งหลายในขณะที่จิตเข้าถึงธรรมบริสุทธิเต็มดวงนั้นแล...สังขารระหว่าง กิเลสกับธรรม ต่อสู้กันภายในวงความเพียรของนักปฏิบัติจิตภาวนา โดยยึดใจเป็นเวทีสนามรบมายุติที่ดวงใจ บริสุทธิหลังจากกิเลสสิ้นซากหมดแล้ว ปัญญาทั้งมวลมาหมดกันที่นี่แล...” (หลวงปู่ขาว อนาลโย, ๒๕๔๖ : ๔๔๔)

มรณภาพ

หลวงปู่ขาว อนาลโย ถึงแก่มรณภาพวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ เวลา ๐๕.๔๕ น. ณ วัดถ้ำกลองเพล อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี สิริอายุ ๕๕ ปี พรรษา ๖๔

หลวงปู่ขาว อนาลโย นับเป็นพระวิปัสสนาจารย์เถร ซึ่งเป็นศิษย์ยุคต้นของพระอาจารย์ใหญ่ฝ่าย วิปัสสนาธุระ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ที่มีปฏิปทาวัตรปฏิบัติเจริญรอยตามแนวทางของพระอาจารย์ใหญ่ได้อย่างไม่ ผิดเพี้ยน หลวงปู่เป็นพระอริยสงฆ์ พระสุปฏิปันโนและพระวิปัสสนา-จารย์เถรเป็นที่เคารพนับถือศรัทธา เลื่อมใสของพุทธบริษัททุกระดับชั้นเป็นอย่างยิ่ง วัตรปฏิบัติของหลวงปู่ควรเป็นแบบอย่างให้อนุชนได้ศึกษา เรียนรู้ และนำไปประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งเช่นกันจึงสมควรยกย่องเชิดชูเกียรติเป็น “ปราชญ์” เมืองอุบลราชธานี อย่างแท้จริง

หนังสืออ้างอิง

ปฐมา – ภัทรา นิคมานนท์, รศ. ดร. หลวงปู่ขาว อนาลโย. วัดถ้ำกลองเพล อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู,

โครงการหนังสือบูรพาจารย์ เล่ม ๔. กรุงเทพฯ บริษัท พี. เอ. ดีฟวิง, ๒๕๔๖.

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต, มุลนิธิ. บูรพาจารย์, ท่านพระอาจารย์มั่นภูริทัตตเถระ. กรุงเทพฯ ศิลป์สยาม

บรรจุกัณฑ์และการพิมพ์, ๒๕๔๔.

ศิษยานุศิษย์, คณะ. จันทปฐุโชตเถรปูชา, อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระมหารมณีนีวงศ์

(ส่นัน จันทปฐุโชโต ป.ธ. ๘) ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

กรุงเทพมหานคร วันจันทร์ที่ ๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๔๒.

สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสุโขทัย